

BIBLIOGRAFICKÝ RUCH PŘED STO LETY

Jiří Špět

Současná bibliografie, národní i speciální, zná své dokumentační i informační poslání i cesty a prostředky k jeho naplnění, opírá se o pevnou institucionální základnu spjatou především s knihovnami a – zapojena do široké mezinárodní spolupráce – řídí se i propracovanou metodikou, úspěšně využívajíc i vymoženosti nejnovější techniky. I před sto lety byla potřeba pořizování a zveřejňování systematicky uspořádaných soupisů literatury sice už obecně uznávána, ale bibliografické snažení se potýkalo s mnoha koncepčním i věcnými problémy, a hlavně, nedostávalo se mu žádoucího hmotného ani organizačního zabezpečení. Přesto v něm však panoval čilý ruch, provázený i ctižádostí dát o sobě vědět i na mezinárodním fóru.

Tehdejší knihovníci a bibliografové, pokud sledovali světové dění ve svém oboru, věděli, že 19. století, zvláště jeho druhá polovina, vneslo do bibliografie značnou aktivitu i pokrok, podporovaný i pracemi teoretickými. Konaly se mezinárodní knihovnické sjezdy, jež se zabývaly i problematikou bibliografie, a v roce 1895 vznikl v Bruselu Mezinárodní bibliografický ústav – Institut international de bibliographie. Spolupráce s novým centrem se sice nezfikala, ale na jeho poslání a záměry, mezi něž patřilo i prosazování třídicích principů Deweyových, se zprvu dívali s jistou skepsí. Ještě v roce 1898 se Josefu Truhlářovi jevily snahy Institutu jako „velkolepé zajisté, ale poněkud fantastické“ a doporučoval ponechat kooperaci s ním „bedlivým úvahám budoucím“.

Kontakty však byly navázány a pátého mezinárodního sjezdu knihovníků v Paříži v roce 1900 bylo využito k tomu, aby se stavem a cíli české bibliografie byla poprvé seznámena i světová odborná veřejnost. Jedním z 241 delegátů zastupujících 23 národností se stal i amanuensis pražské univerzitní knihovny Bořivoj Prusík, vyslaný však nikoli svým mateřským ústavem, nýbrž Českou akademií. Na kongresu přednesl obsáhlý „Rapport sur la bibliographie Tchèque et sur l'état actuel des bibliothèques en Bohême“. Z jeho úst se zástupci knihovníků z celého světa dozvěděli, že v české bibliografické literatuře jsou sice ještě „četné mezery“, ale že se blíží „konečně úplná náprava tím, že bibliografická sekce České akademie uchopila se díla, takže bohdá není daleka doba, kdy pomýšleno bude na monumentální dílo úplné české bibliografie“.¹⁾

Okázale ohlášené národní bibliografie se však knihovnický svět nedočkal. Podmínky pro uskutečnění záměru nebyly zdaleka tak příznivé, jak se mohlo z Prusíkových slov účastníkům kongresu zdát. Přislíbený projekt byl v té chvíli pouze zbožným přáním, pro jehož splnění chybělo nezbytné zázemí a zčásti i dobrá vůle je vytvořit, tím spíše, že i organizační a ekonomické možnosti byly omezené. Uvažovaná retrospektiva, která by podchytila veškerou tiskovou pro-

dukci celého 19. století, byla jen vyvrcholením předsevzatého cíle. Podstatnějším úkolem, dosažení záměru dokonce v mnohém podmiňujícím, bylo řádné zajištění tvorby všeobecné bibliografie běžné, jejíž zpracovávání se právě na přelomu století ocitalo v hluboké krizi. Bez jejího překonání zůstávala idea národní registrující bibliografie toliko snem.

Na rozdíl od knižní produkce první poloviny 19. století, kterou Jungmann v Historii literatury české dokázal podchytit ještě v relativní úplnosti, rostl počet vydávaných titulů ve druhé polovině století obrovskou měrou. Zvyšující se množství nových knih nutně vyžadovalo jejich průběžnou registraci, pojímanou zvláště z počátku jen jako doplňky ke stěžejnímu dílu Jungmannovu.

První různé varianty „knižpisů“, vycházející časopisecky či samostatně, a pozdější bibliografické věstníky či katalogy, sestavované vesměs v ročních intervalech, ve svém souhrnu – bez ohledu na to, zda jejich vydávání bylo motivováno cíli vlasteneckými či zájmy komerčními – plnily sice funkci národní bibliografie a nahrazovaly ji navenek, aniž ovšem při tom dosahovaly žádoucí soustavnosti, úplnosti i kvality záznamů. Navíc byly pořizovány pouze svépomocí, protože nedostatečnost a roztržité povinné registrace tiskovin panující v rakousko-uherské monarchii téměř vylučovala možnost zpracovávat českou národní bibliografii prostřednictvím některé z předních domácích knihoven.²⁾

Za této situace se proto na sklonku století obecně očekávalo, že zajišťování národní registrující bibliografie se ujme Česká akademie pro vědy, slovesnost a umění, založená v roce 1891. Leč tato vrcholná domácí vědecká instituce do programu vytčeného stanovami vydávání všeobecné bibliografie výslovně nezakotvila. Jednotlivé třídy však mohly v okruhu své působnosti vydávat bibliografie speciální a tím se jistě řešení nabízelo. Národní bibliografie byla tehdy stále ještě chápána především jako soubor podkladů pro sepsání úplných dějin českého písemnictví. Proto při dobré vůli mohla být považována za speciální bibliografii pro tuto oblast a jejím garantem se tak mohla stát III. třída Akademie, zaměřená na filologii a dějiny literatury. Naděje vzrostla ještě více, když v roce 1892 byla při této třídě vskutku ustavena i bibliografická komise, do jejíchž úkolů prosadil Josef Truhlář to, že Akademie do roku 1899 zajistí „zpracování co nejúplnějšího knihopisu tištěných výrobků tohoto století“ a v roce 1900 tuto bibliografii i vydá. Brzy se však dostavilo zklamání. Komise sice úkol přijala, ale žádné konkrétní kroky k jeho splnění nepodnikla.³⁾

Truhlář, který nebyl členem komise a mohl proto ovlivňovat její činnost jen nepřímo, však přesto – a vyplývá to ze zmíněného referátu Prusíkova, který jeho text s Truhlářem konzultoval – pevně věřil, že záměr, byť i se zpožděním, se přece jen podaří uskutečnit.

Měl i jasnou koncepci této chystané retrospektivy. Měla zahrnout v přímé návaznosti na dílo Jungmannovo produkci druhé poloviny 19. století, přičemž základ pro její zpracování měly tvořit knihopisné materiály až dosud publikované. V zájmu úplnosti však požadoval doplnit je i o tituly v nich nepodchycené, neboť nesdílel názor zastávaný i některými členy III. třídy o podřízenosti bibliografie zájmům dějin literatury a odmítal stanovisko nepojímat do národní bibliografie i tiskoviny z tohoto zúženého hlediska nepod-

statné. Proto uvítal (a možná, že k tomu dal popud), když jeho mladší kolega z univerzitní knihovny Václav Tille vymezil okruhy tiskovin, jež je ve všeobecné bibliografii rovněž nutno registrovat, a zároveň vyslovil i další doporučení, jimiž by se měla „systematická bibliografie české literatury“ řídit.⁴⁾ Zvláštní důležitost přisoudil při tom Tille rejstříkům – podrobnému věcnému a zejména autorskému (včetně jmen redaktorů, nakladatelů atd.), opatřenému po vzoru Jungmannově „podle možnosti i údaji životopisnými“. I Tille ovšem počítal s tím, že vydávání národní registrující bibliografie zaštití Akademie, která jediná je s to docílit, aby přípravu bibliografie zajišťovaly na základě povinných výtisků jak státem dotované knihovny v českých zemích, tak knihovna Národního muzea, a která se pak ujme úlohy hlavního koordinátora. Pro zjednodušení práce a snížení nákladů navrhoval u registrovaných titulů užít jen popisu zkráceného, ale zato připojovat signatury příslušných knihoven.

Tilleho úvahy byly sice aplikovatelné i na chystanou retrospektivu, ale opravdového uplatnění mohly dojít až při sestavování bibliografie běžné, stejně jako podnět, s nímž přicházel Z. V. Tobolka. Sotvaže pronikly ve větší známost třídící principy Deweyho, hlásil se už rok 1900 k jejich užívání a doporučoval nejen v bibliografiích, nýbrž i v knihkupeckých katalozích „přičinili ke každé knize značku decimální, pomocí níž česká literatura dostává se ve spojení s ostatní literaturou světovou“.⁵⁾

Vyslovené náměty, vyžadující odbornost přístupu i organizační opatření, se však jen stěží mohly promítnout do praxe, dokud Akademie nezaujme k vydávání běžné národní bibliografie jasné stanovisko a nepřevzme za ni odpovědnost. Leč ani Truhlář, přesvědčený o tom, že retrospektiva za 19. století, zvláště bude-li zdůvodňována jako východisko pro dějiny literatury, má alespoň ve III. třídě přece jen jistou ediční šanci, si nečinil iluzí, že najde dostatek podpory pro národní bibliografii běžnou, byť zpracovávanou úsporně a prostřednictvím knihoven, neboť její vydávání vyžadovalo součinnost celé Akademie. Dobře věděl, že porozumění pro ni nesdílejí ani všichni členové III. třídy a u tříd ostatních nemohl očekávat pro podnik tak pracovně i ekonomicky náročný přízeň vůbec. Proto se všemožně snažil, aby se do doby, než se v Akademii podaří vytvořit vstřícnou atmosféru, zachoval alespoň dosavadní, byť obchodním zájmům poplatný stav, kdy bibliografii supluje Český katalog bibliografický, vydávaný Spolkem československých knihkupeckých účetních. Ke katalogu měl – stejně jako mnozí jiní – sice lečjaké výhrady a ani Spolek se mu nejevil partnerem nejspolehlivějším, ale neviděl jiné řešení, než aby Akademie úsilí Spolku podporovala a poskytovala mu pravidelné dotace. Dařilo se mu to vcelku úspěšně, neboť nechuť Akademie přemáhal stálým poukazováním na fakt, že pokud přestanou vydávat katalog knihkupci, případně „povinnost bibliografická na Akademii“.

Avšak ani tento argument ji nepodněcoval k přílišné ochotě. Pravidelnou roční subvenci poskytovala Spolku v devadesátých letech jen její III. třída, zatímco ostatní – ač katalog registroval publikace ze všech oborů – přispívaly jen občas a pouze dílčími částkami a II. třída, přírodovědná, se na financování katalogu odmítla podílet vůbec. Na přelomu století, kdy velké ediční počiny Akademie její prostředky

značně odčerpaly, ustalo udílení podpory zcela. Důvodem však nebylo jen její vnitřní ekonomické oslabení, nýbrž skutečnost, že i přes přisunutě finance bibliografická aktivita Spolku ochabla a vydávání dosud pravidelných ročních soupisů se silně opožďovalo (katalog za léta 1896–1897 vyšel až roku 1901 a za období 1898–1903 až v roce 1906). Sám Spolek toto opožďování, zaviněné hlavně jeho vnitřními problémy, těžce nesl, neboť při četnosti tiskové produkce znesnadňovalo nakladatelům a zejména knihkupcům možnost orientovat se v aktuálním knižním sortimentu. Hledal proto cestu, jak alespoň částečně docílit předchozí plynulosti. Už v roce 1899 usiloval o průběžné publikování bibliografie v „Knihkupeckém oznamovateli“ a jednal i s redakcemi některých časopisů, aby uveřejňovaly alespoň ve výběru přehledy knižních novinek. Všechny tyto snahy však ztroskotaly a neuspěl ani pokus, aby „bibliografická kancelář“, kterou pro urychlení prací v roce 1900 zřídil, byla dotována z prostředků zemských a z týchž zdrojů financováno i vydávání katalogu.⁶⁾

Absence katalogu se sice odborné veřejnosti nemile dotýkala, ale mnohem tíživěji ji pociťoval svět obchodní. Ochabnutí činnosti Spolku vyvolalo na přelomu století v život dokonce i podniky konkurenční, vzešlé z iniciativy některých nakladatelů. V letech 1900–1901 vycházel u Ant. Řivnáče v redakci Čenka Zibrta „Český věstník bibliografický“ a pro nakladatelství Fr. Bačkovského zpracoval B. Jindřich (Jindřich Bačkovský) „Abecední soupis všech knih nakladatelů českých za poslední tři léta“, který zahrnul produkci roku 1898–1900, doplněný ještě „úplnou bibliografií českou dle oborů“ (1901). Přehledy byly určeny především knihkupcům a jen zčásti respektovaly náležitosti bibliografického záznamu. Ač si nakladly jiné než ryze komerční cíle, staly se na přelomu století jedinými soubornými informátory o aktuální knižní produkci, dosvědčujícími tak stav i úroveň tehdejšího zajištění běžné národní bibliografie.

Akademie však i za této situace zůstávala stále netečná a nedotkly se jí ani nabádavé či kritické hlasy v tisku. Názory, že je povolána vydávat pouze bibliografie speciální a nikoli všeobecnou, přetrvávaly. Průlom v nich nastal teprve na jaře roku 1903, když Z. V. Tobolka, dožadující se už dávno před tím „české bibliografie vědecké“, iniciativně předložil Akademii rukopis „České bibliografie za rok 1902“, jenž měl tento požadavek splňovat, a oznámil, že obdobné soupisy mívá připravovat i pro další léta. Při projednávání věci ve III. třídě uspěl, neboť v jeho prospěch mluvilo to, že se úkolu ujal „úředník bibliothéční, při samotném prameni sedící a k registrování české literatury zvláště ustanovený“. Akademie se sice k vydávání registrující bibliografie přihlásila, ale i v kladné odpovědi zazněl opatrnícký tón, když Tobolkovi sdělovala, že III. třída „uváživši nezbytnou potřebu systematické a řádné bibliografie a hledíc k mnohonásobným v té příčině pokusům až dosud marně podnikaným, přivoluje k vydání předloženého rukopisu, s jistotou očekávajíc, že pro další pravidelná pokračování dostane se jí vydatné podpory ze strany ostatních tříd Akademie“. Obavy III. třídy byly bohužel na místě – historie se vskutku opakovala. Ostatní třídy zaujaly stejně odmítavý postoj jako při subvencích pro katalog, takže nákladem Akademie vyšly jen první tři svazky české bibliografie – od čtvrtého ji vydával, byť s podporou III. třídy, Tobolka sám ...

Nedostatek pochopení pro všeobecnou bibliografii vyvažovala Akademie porozuměním pro bibliografie speciální, jež právě na přelomu století zaujaly v jejím edičním plánu přední místo. Už v roce 1898 vydala monumentální, více než tisícistránkový „Památník na oslavu padesátiletého panovníckého jubilea Jeho Veličenstva císaře a krále Františka Josefa I.“ Honosný název vyzníval sice v okázalý projev úcty k trůnu, ale skutečné poslání díla vyjadřoval až podtitul – „Vědecký a umělecký rozvoj v národě českém 1848–1898“. Provedením i významem se stal Památník nejprestižnějším dílem, které Akademie za dobu své činnosti vydala. V uceleném hodnotícím nástinu, členěném podle jednotlivých oborů, je přehlednut pokrok, jehož česká věda i kultura za ono půlstoletí dosáhly, a zdůrazněny přínosy, jichž se dobraly. Zároveň je Památník, ač při jeho osnování nezvítězila koncepce ryze bibliografická, prosazovaná zejména III. třídou, do té doby nejúplnějším souborem speciálních, ovšem výběrových bibliografií, registrujících produkci všech hlavních vědních oborů, doplněnou přehledem umělecké tvorby slovesné, výtvarné i hudební. Přestože způsob zpracování není ve všech oddílech shodný a i popis citovaných prací je rozdílný, splnil Památník funkci retrospektivy pro jednotlivé disciplíny v širokém rozsahu.⁷⁾

Nákladem Akademie vyšly však na přelomu století ještě další dvě speciální retrospektivní bibliografie. II. třída vydala samostatně v témže roce obsáhlé „Repertorium literatury geologické a mineralogické království Českého, markrabství Moravského a vévodství Slezského od roku 1526 do roku 1896“, které zpracoval kustod Moravského muzea Vladimír J. Procházka a které pro daný vědní úsek představovalo dílo zásadní důležitosti.⁸⁾ Do nového století vstoupila Akademie zásluhou I., historické třídy podnikem ještě významnějším a ještě rozsáhlejším. V roce 1900 začala vycházet „Bibliografie české historie“ připravená bibliotékářem Národního muzea Čeněkem Zíbrtem, která si vytkla za cíl postihnout v relativní úplnosti literaturu k dějinám našich zemí od nejstarší doby až do současnosti. Ačkoli byl výběr záznamů pořizován pod zorným úhlem historickým, překročila Bibliografie šíří záběru hranice jednooborovosti a soustředila informace o literatuře i k dalším příbuzným oborům. Dílo, které se podle představ svého tvůrce mělo stát vzorovou ukázkou speciální retrospektivní bibliografie, však zůstalo torzem. Avšak i oněch pět svazků, které do roku 1912 vyšly a obsáhly jen malý zlomek toho, co projekt při svém zrodu sliboval, zůstává – a to i bez rejstříků – dodnes užitečným soupisem starší české historické produkce.⁹⁾

Speciální retrospektivní bibliografie však nevycházely pouze v Akademii. Konec století, jež přineslo obrovský rozvoj průmyslu a techniky, vedl k myšlence souhrnně zbilancovat i literaturu z této oblasti. Práci redaktora technického měsíčníku *Epocha* Jana Jindry vyšla v roce 1902 v nakladatelství Weinfurterově „Česká literatura technická. Seznam spisů matematicko-přírodovědeckých a technologických, jakož i oborů příbuzných, vydaných od dob nejstarších do konce roku 1901 jazykem českým a nářečím slovenským“, právem považovaná současníky za „spolehlivého a přehledného průvodce po české literatuře technické“. Retrospektivou jiného rázu je i soupis článků otištěných v posledním půlstoletí ve výročních zprávách českých středních škol, který

sestavil Boleslav Dolejšek a zveřejňoval jej zprvu ve výročních zprávách reálky ve Velkém Meziříčí a pak jej vydal i samostatně (1902). Podchytil desítky statí různého tematického zaměření i vědecké hodnoty z let 1855–1901, které s ohledem na rozptýlenost a specifický způsob publikování zůstávaly často mimo pozornost.¹⁰⁾

Vydávané speciální retrospektivní bibliografie odborníci sice vítali, ale ještě potřebnější bylo pro ně získávat rychlou orientaci o aktuálním dění v jejich vědních disciplínách. Úlohu operativních informátorů o nejnovější literatuře postupně přebíraly odborné časopisy, jichž ke konci 19. století podstatně přibývalo a které právě v tomto období začaly záměrně sledovat domácí i zahraniční tiskovou produkci ze své oblasti podstatně soustavněji než předtím. Nezůstávaly jen u tradičních referátů či zpráv o vybraných publikacích či při pouhých seznamech „knih redakci zaslaných“, ale iniciativně otiskovaly ucelené přehledy novinek a upozorňovaly i na významné statí časopisecké. A protože tak činily systematicky, nabývaly jejich rubriky charakteru běžných speciálních bibliografií, často i anotovaných.

Velmi aktivní v tom ohledu byli lékaři, u nichž potřeba seznamovat se s pokrokem v oboru byla zvýšená. Časopis českých lékařů vyčlenil už v devadesátých letech samostatný oddíl „Slovanská bibliografie“, v němž v uspořádání podle oborů byly průběžně a s velkou důkladností registrovány novinky domácí i zahraniční lékařské literatury. Jejich ucelené roční soubory, zpracovávané spoluredaktorem časopisu vinohradským primářem Janem Semerádem, vycházely na počátku 20. století i knižně s názvem „Slovanská bibliografie lékařská“. Podobně koncipované bibliografie přinášely i časopisy jiné. Např. v Českém lidu publikoval každoročně Ferdinand Pátek přehled české literatury folkloristické a Č. Zíbrt v něm od roku 1898 zavedl obsáhlou samostatnou rubriku „Literatura kulturněhistorická a etnografická“, v níž, byť trochu chaoticky, seznamoval s českými i cizími knihami i statěmi z dané oblasti.

Jinou formu zvolil Český časopis historický zavedením rubriky „Výtahy z časopisů“, která doplňovala oddíl recenzí i zpráv. Seznamoval v ní s nejzávažnějšími články historického zaměření otištěnými v periodikách českých i některých zahraničních, vytvářeje tak na přelomu století poměrně úplnou běžnou bibliografii české historie. Rovněž Časopis Národního muzea obohatil tradiční „Hlídku literární“ opět novým oživením „Zpráv knihopisných“, jejichž součástí se v letech 1898–1901 stala i rubrika „Slovanské časopisy“, ve které Č. Zíbrt registroval hlavní články z periodik docházejících do knihovny Národního muzea. Neméně bedlivě, zpravidla prostřednictvím souborných referátů o knižních i časopiseckých novinkách, sledoval pokrok ve vědě, zejména na úseku disciplín přírodovědných, matematiky a fyziky, Věstník České akademie, a obdobně, v míře větší či menší, činily tak v okruhu svých zájmů i odborné revue ostatní. Potřeba seznamovat se systematicky s aktuálním děním nejen doma, nýbrž i v cizině s rozvojem vědy a techniky stále stoupala a různé varianty běžných speciálních bibliografií, zveřejňované převážně časopisecky a ne vždy klasickou formou, právě na přelomu století v tomto procesu pevně zakotvily jako hlavní nositel obohacujících informací.

Stále se rozšiřující obsahové bohatství odborných časopisů vedlo i k myšlence pořizovat k nim retrospektivní rejstříky, jaké v desetiletých intervalech už po léta publikoval Časopis Národního muzea. Na počátku nového století bilancovala svou dosavadní žej dvě periodika. Prací F. J. Rypáčka vyšlo v roce 1901 „Repertorium XXV ročníků Časopisu Matice Moravské“ a v témže roce sestavil Augustin Pánek „Index Časopisu pro pěstování matematiky a fysiky za ročník I–XXX“. Dosah rejstříků byl limitován obsahem buletinu, ale pokud šlo o periodikum, které – jako v případě druhém – bylo hlavním publikačním reprezentantem oboru pilně zároveň referujícím i o nové literatuře, nabýval takový rejstřík až charakteru speciální retrospektivní bibliografie.

Profil bibliografické aktivity na přelomu století by bylo možno dokreslit výčtem speciálních bibliografií dalších, úzce tematicky zaměřených (např. podrobný soupis literatury o českém lidovém domě od Zd. Nejedlého, otištěný v Českém lidu), či bibliografií personálních (např. soupis literární činnosti M. Jana Husa pořizený V. Flajšhansem) atd., jež sice rozšiřovaly věcné poznání, ale dobové bibliografické dění výrazněji neovlivňovaly. Nový prvek však do něj vnesl soustředěný zájem o zpracování úplného soupisu prvotisků a zejména rukopisů uložených v předních knihovnách, po jejichž řádné katalogizaci bylo už mnoho let bezúspěšně voláno.

Na prvním úseku se tak stalo přičiněním Tobolkovým, který se nespokojil jen zajišťováním běžné národní bibliografie, ale současně obracel pozornost i k inkunábulím, jež v roce 1905 vyústila v předložení konkrétního návrhu na jejich zpracování. Pro druhou oblast zformuloval a zdůvodnil zásady popisu už v roce 1900 Josef Truhlář ve stati „O novém katalogu, důležitosti a pramenech rukopisné sbírky klementínské“, v níž shrnul své zkušenosti s její katalogizací. Nesdílel mínění Šafaříkovo o potřebnosti všestranného vědeckého zhodnocení každého rukopisu už při prvotním záznamu. Soudil, že postačí, všimne-li si katalogizátor ukazatelů pro bezpečnou identifikaci podstatných a vyhotoví-li toliko „správný inventář sbírky“ jako podklad pro další výzkum.¹¹⁾ Truhlářovo pojetí bylo obecně akceptováno a jeho katalogy, vyšlé o několik let později, se staly vzorem pro popis rukopisných fondů i v jiných knihovnách.

Metodické podněty pro zpracování rukopisů či prvotisků tvoří však jen jeden z rysů, jímž se přelom století zapsal do vývoje české bibliografie. Takřka symbolicky cílilo tehdejší snažení k rozměrným retrospektivním syntézám, bilancujícím národní i speciální tiskovou produkci doby starší a hlavně končícího 19. století. Současně však vrcholilo vědomí o nezbytnosti bibliografií běžných, všeobecných i speciálních, a krystalizovaly představy o nejvhodnějším způsobu jejich zajišťování, jež zčásti vyústily v konkrétní činy anebo alespoň položily základy pro edice budoucí. Podstatné při tom bylo, že se zároveň měnil i názor na to, kdo je povolán bibliografie zpracovávat a vydávat. Nezmizelo sice ještě tradiční považování všeobecné bibliografie za doménu knihkupců a nakladatelů, za pomůcku sloužící přednostně jejich zájmům, ale cestu si už razil přístup nový, který ji vymaňoval z područí pouhé komerčnosti a snažil se o uplatnění principů vědeckých i o její napojení na knihovny.

Ujasňovalo se i poslání bibliografie, kterou Josef Truhlář definoval jako „vědu orientační, která obírá se soustavným registrováním všech jednotlivých zjevů literárního a uměleckého tvoření“. V duchu tehdejší praxe zdůrazňoval sice její důležitost pro každého „pěstitele věd“, aby „nezna- je současný stav písemnictví domácího silami svými neplýtvat“, ale chápal ji zároveň i jako užitečnou pomůcku pro knihovníky, aby věděli, jakou literaturou doplňovat fondy, a samozřejmě i pro knihkupce, aby mohli uspokojovat požadavky zákazníků. K těmto dvěma hlediskům, dokumentačně informačnímu i komerčně užitému, přistoupil však na počátku století ještě aspekt další, dobově aktuální. Ozval se hlas politicky angažovaného básníka J. S. Machara, který poukazyval na to, že národní bibliografie nemá být chápána jen jako zdroj poučení pro odborníky či jako nástroj zájmů obchodních, nýbrž jako stěžejní činitel, jehož prostřednictvím se může český národ a jeho vědecké i kulturní snažení prezentovat nejen v rámci monarchie, ale i na mezinárodním fóru.¹²⁾ Bibliografie se jevila Macharovi jako nejúčinnější prostředek umožňující „sestaviti statistiku naší kultury a měřiti se statistikou všech ostatních národů rakouských, ba měl by se směle ukázati poměr, v jakém stojí kultura naše i k velikým národům Evropy“. Nacionálně vyhocený a dobovými politickými cíli podbarvený tón Macharova článku sice již dávno odezněl, ale věcně nabádavá myšlenka, že jedním z předních úkolů české národní bibliografie je seznamovat svět s dědictvím naší národní minulosti i s naším tvořivým úsilím současným, neztratila na významu ani po sto letech.

Poznámky:

- 1) O kongresu a své účasti na něm referoval Prusík podrobně ve Věstníku České akademie 10, 1901, s. 200–206. Byl na něm – kromě městského bibliotékaře vídeňského – jediným zástupcem rakouské části monarchie, neboť žádná ze státních knihoven delegáta nevyaslala. Jeho vystoupení, v němž mj. upozornil i na časopis „České knihovnictví“, vyvolalo nejen živý zájem odborný, ale i projevy sympatií s českým národem a jeho kulturními aktivitami.
- 2) K celkové tehdejší situaci v bibliografii např. V. Kaňka, Česká národní registrující bibliografie od sedmdesátých let 19. století do začátku dvacátých let 20. století, Česká bibliografie, 1963, sv. 3, s. 119 ad. – Podle tiskového zákona z roku 1862 měla právo povinného výtisku za celou říši jen vídeňská dvorní knihovna; státem dotovaným knihovnám (Praha, Olomouc, Opava) přiznána jen územní působnost zemská. Knihovna Národního muzea, která programově shromažďovala veškerá bohemika, povinné výtisky nedostávala vůbec a byla odkázána jen na dary, výměnu či koupi.
- 3) O činnosti komise a poměrech v Akademii vůbec J. Špět, Podíl České akademie na rozvoji bibliografické práce, Národní knihovna, 1993, roč. 4, č. 3, s. 139 ad. Odtud převzaty i citáty z protokolů komise.
- 4) Česká bibliografie. Národní listy č. 186 z 8. 8. 1898. Kromě „spisů samostatných“, řazených podle jmen autorů,

- měla být podle Tilleho podchycována i díla anonymní, všechna periodika, dále kalendáře, programy škol, stanovny spolků, slavnostní listy, manifesty, divadelní cedule a programy, včetně koncertů a jiných produkcí, katalogy výstav i jiné „drobné publikace“ a příležitostné tisky.
- 5) České knihovnictví 1901, s.76. – „Decimální klasifikace. Všeobecné tabulky zkrácené“, které podle bruselských materiálů přeložil B. Prusík; vyšlo jako příloha časopisu.
 - 6) Snahy Spolku československých knihkupeckých úctních o zřízení bibliografické kanceláře popsal ve stejnojmenném článku K. Nosovský v Časopise čs. knihovníků 1934, roč. 13, s. 59–66.
 - 7) O Památníku podrobněji v cit. článku Špětově (pozn. č. 3). – Do čela svazku věnovaného dějinám literatury je zařazena stať Jos. Truhláře o české bibliografii, v níž je souborně zhodnoceno bibliografické snažení ve 2. polovině 19. století.
 - 8) Rozbor díla provádí H. Novák v článku Naše mineralogicko–geologické bibliografie, Česká bibliografie, 1961, sv. 2, s.148 ad. – Procházka v sestavování bibliografie pokračoval, ale dodatky zveřejňoval jen časopisecky.
 - 9) K osudům a rozboru díla J. Špět, Příspěvky k dějinám bibliografie české historie, Česká bibliografie, 1963, sv. 3, s. 94 ad. a též, Bibliografické dílo Čenka Zírta, ibid. 1976, sv. 12, s. 181 ad.
 - 10) Dobově příznačné bylo, že právě na přelomu století se ve výročních zprávách gymnázií a reálků otiskovaly i seznamy knih profesorských knihoven, což nepochybně souviselo s tehdejšími trendem, aby školních knihoven využívala v regionech i širší veřejnost. Ostatně i lidové knihovny začaly publikovat své katalogy, např. v roce 1901 vyšel Katalog obecní knihovny král. hl. města Prahy, sestavený A. Sovou a Fr. Blažkou.
 - 11) Věstník České Akademie 1900, roč. 9, s. 46–51.
 - 12) Český katalog bibliografický. Čas, č. 8 z 8. 1. 1903; přetištěno v knize Českým životem (P.1920), s. 44–48.

